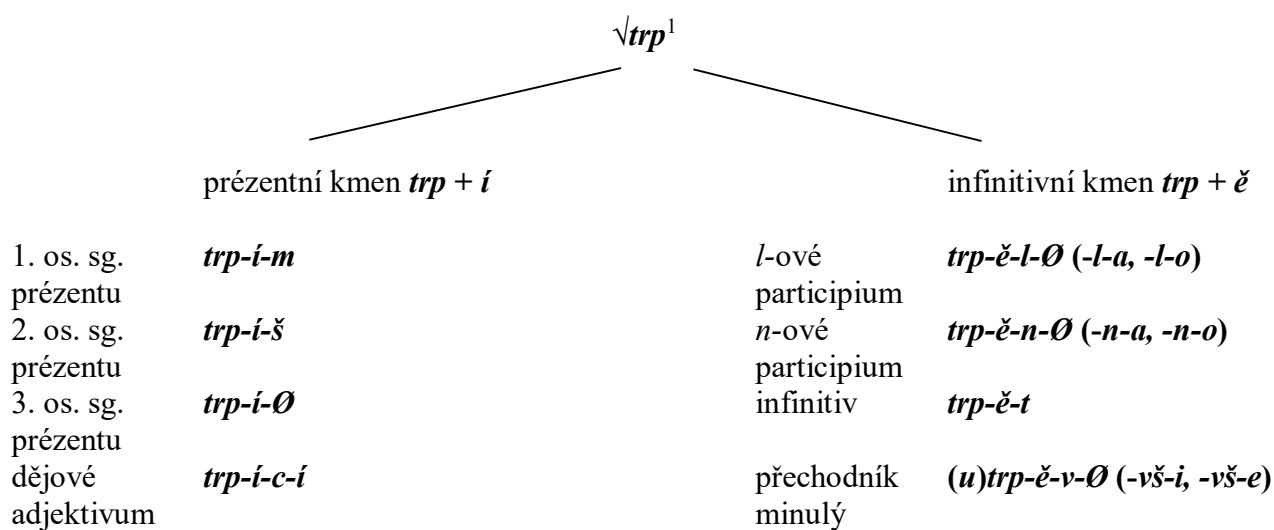

Slovanské sloveso vyjadřuje mnohem více gramatických kategorií než slovanské jméno, a to gramatické kategorie:

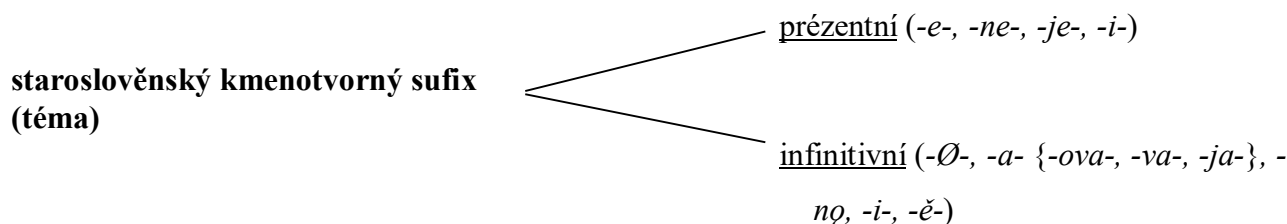
- osoby a čísla,
- času,
- slovesného způsobu,
- slovesného rodu,
- vidu,
- jmenného rodu.

Velká část těchto gramatických kategorií je vyjadřována syntetickými slovesnými formami. Zřejmě z tohoto důvodu je formální flexe slovanského slovesa mnohem strukturovanější než flexe jmenná.

Pro formální derivaci slovesných forem je klíčový kmen. Drtivá většina slovanských sloves se tvoří od dvou kmenů, jak je patrné z následujícího schématu novočeského slovesa *trpět*. Teprve ke kmeni derivovanému pomocí kmenotvorných sufixů (tzv. témat) *-i-*, anebo *-ě-* se připojují osobní koncovky, event. sufixy s koncovkami (v případě participií), které tvoří úplnou slovesnou formu:

Z uvedeného schématu je zřejmé, že pro adekvátní klasifikaci (drtivé většiny) českých sloves potřebujeme znát podobu prézentního a infinitivního kmene. Totéž platí také pro staroslověnštinu, v níž známe následující typy kmenotvorných přípon (témat):

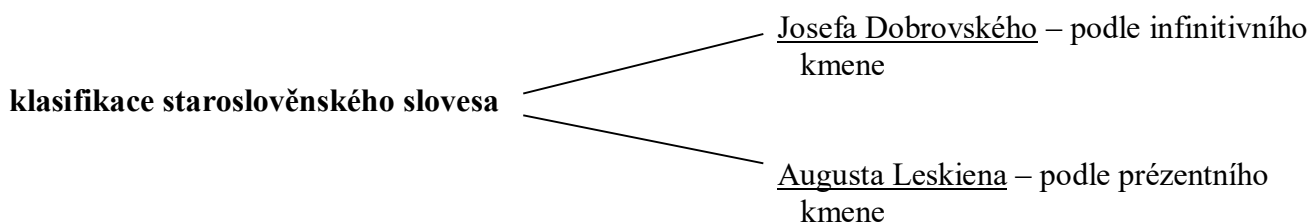

¹ Symbol $\sqrt{\quad}$ slouží k označení lexikálního morfu („slovního kořene“).

Z právě představeného přehledu plyne,

1. že pro správné pochopení tvoření konkrétních forem každého staroslověnského slovesa musíme identifikovat jeho dva kmenotvorné sufixy (přezentní a infinitivní);
2. že staroslověnské sloveso je možno klasifikovat buď podle přezentního, anebo podle infinitivního sufixu.

Obě klasifikace staroslověnského slovesa se v dějinách slavistiky užívaly a užívají. Jsou personifikovány dvěma významnými paleoslovenisty:

V našem kurzu budeme používat klasifikaci podle přezentního kmene. Proto členíme staroslověnská slovesa do 4 slovesných tříd, jež reprezentují následující kmenotvorné sufixy:

	I. třída	II. třída	III. třída	IV. třída
kmenotvorná přípona	-e-	-ne-	-je-	-i-

Pro každou třídu je však třeba doplnit jako sekundární klasifikační kritérium **podtyp** (vzor). Zpravidla se podtypem zohledňuje odlišná kmenotvorná přípona (I., III. a IV. třída), eventuálně konsonantické, nebo vokalické zakončení slovního základu, tj. jestli kmenotvorné příponě předchází konsonant nebo vokál (II. a III. třída):

I. třída	I.A třída	I.B třída
infinitivní kmenotvorná přípona	-Ø-	-a-
vzor	nesti (nes-Ø-ti)	zъvati (zъv-a-ti)
II. třída	II.A třída	II.B třída
infinitivní kmenotvorná přípona	-nŏ-	-nŏ-
zakončení slovního základu	konsonantické	vokalické
vzor	dvignŏti (dvig-nŏ-ti)	minŏti (mi-nŏ-ti)

III. třída	III.A třída		III.B třída	
infinitivní kmenotvorná přípona	-Ø-		-a- (-ova-/-va-/-ja-)	
	III.A. a)	III.A. b)	III.B. a)	III.B. b)
zakončení slovního základu	vokálníké	konsonantické	vokálníké	konsonantické
vzor	<i>znati</i> (zna-Ø-ti)	<i>žeti</i> (žę-Ø-ti < žen-Ø-ti)	<i>lajati</i> (la-ja-ti)	<i>plakati</i> (plak-a-ti)

Některá slovesa patřící do této třídy náležela původně do I. třídy, neboť jejich *-j-* bylo součástí slovního základu, týká se to sloves III. A. a) třídy *pěti* – *pojō*, *poješi* (kořen **poi-*, infinitiv: **poitei* > *pěti*, prézens **poi-e-ši* > *poj-e-ši*) *biti* – *bęješi* (kořen s ablautovým střídáním **bei-/bii-*, infinitiv: **beitei* > *biti*, prézens **bii-e-ši* > *bęješi*), *lajati* – *lajō*, *laješi* (kořen **lai-*).

Podoby s *-ova-*, *-va-*, *-ja-*, které se později proměnily v slovotvorné (kmenotvorné) přípony vznikly: a) z diftongu na konci slovního základu * *vęrou-a-tei* > *vęr-ova-ti*, b) z hiatických *-j-* a *-v-*, které se vytvořily v kontextech, kdy *-a-* následovalo po samohláskovém zakončení slovního základu: * *umy-a-ti* > *umy-va-ti*, * *ubi-a-ti* > *ubi-ja-ti*.

IV. třída	IV.A třída	IV.B třída
infinitivní kmenotvorná přípona	-i-	-ě- (-a-)
vzor	<i>prošiti</i> (pros- i -ti)	<i>trępęti</i> (tręp- ě -ti)

Do IV.B třídy patří slovesa, jejichž kmenotvorná přípona má podobu *-a-*: vesměs jde o případy, které vznikly dispalatalizací *ě* > *a* po *ž š č j* (*dręžati*, *bojati*), ale také sem náleží sloveso *sępati*.

Přehled slovesných tvarů podle slovesného kmene:

prézentní kmen

prézens
imperativ
participium *m-ové*
participium *nt-ové*

infinitivní kmen

infinitiv
supinum
l-ové participium
n-ové participium
s-ové participium
aorist sigmatický

imperfektum ?

imperfektum ?
aorist asigmatický

Kromě toho existuje pět staroslověnských sloves, jejichž flexe se netvoří pomocí přítomného kmene. Proto se tato slovesa hodnotí jako atematická, tj. jako slovesa bez kmenotvorného sufixu (přesněji by však bylo hodnotit tato slovesa jako slovesa bez přítomné kmenotvorné přípony – některá z nich totiž mají téma infinitivní):

byti ‚být‘ *dati* ‚dát‘ *jasti* ‚jíst‘ *věděti* ‚vědět‘ *iměti* ‚mít‘

Diagnostika kmenotvorné přípony

Abychom byli schopni správně stanovit příslušnost slovesa do slovesné třídy, musíme znát:

1. formu 2. osoby singuláru přítomného času;
2. formu 1. osoby singuláru přítomného času;
3. formu infinitivu.

Znalost těchto osob získáme z jakéhokoli staroslověnského slovníku.

Analýzu provádíme podle následujícího algoritmu:

Ad 1. Z formy druhé osoby extrahujeme přítomnou kmenotvornou příponu, a to tak, že odstraníme osobní koncovku *-ši*. Pak se nám vyjeví kmen, z něhož separujeme kmenotvornou příponu (*-e-*, *-ne-*, *-je-*, *-i-*):

<i>neseši</i>	→	<i>nes-e-ši</i>	→	<i>-e-</i>	→	sloveso I. třídy
<i>znaješi</i>	→	<i>zna-je-ši</i>	→	<i>-je-</i>	→	sloveso III. třídy
<i>trъpiši</i>	→	<i>trъp-i-ši</i>	→	<i>-i-</i>	→	sloveso IV. třídy
<i>mineši</i>	→	<i>min-e-ši / mi-ne-ši</i> ?	→	<i>-e- / -ne-</i> ?	→	sloveso I. třídy / II. třídy ?
<i>рънеši</i>	→	<i>ръn-e-ši / ръ-ne-ši</i> ?	→	<i>-e- / -ne-</i> ?	→	sloveso I. třídy / II. třídy ?
<i>pečeši</i>	→	<i>peč-e-ši / pek-je-ši</i> ?	→	<i>-e- / -je-</i> ?	→	sloveso I. třídy / III. třídy ?
<i>plačeši</i>	→	<i>pláč-e-ši / plak-je-ši</i> ?	→	<i>-e- / -je-</i> ?	→	sloveso I. třídy / III. třídy ?

Ad 2. Jak je patrné ze čtyř posledních dokladů (*mineši*, *рънеši*, *pečeši*, *plačeši*), v případě některých ambigních forem nám podoba 2. osoby nepomůže rozhodnout, která ze dvou možností je správná.

Správné zařazení podoby *pečeši* X *plačeši* umožní podoba 1. osoby:

<i>pekŏ</i>	→	<i>pek-ŏ</i>	→	<i>-ŏ-</i>	→	sloveso I. třídy
<i>plačŏ</i>	→	<i>plač-ŏ (< plak-jŏ)</i>	→	<i>-jŏ-</i>	→	sloveso III. třídy

Ad 3. U sloves *mineši*, *pŕneši* podoba infinitivu jednoznačně zařazuje daná slovesa ke svým vzorům.

<i>minŏti</i>	→	<i>mi-nŏ-ti</i>	→	<i>-nŏ-</i>	→	sloveso II. třídy
<i>pęti</i>	→	<i>pę-Ŏ-ti</i>	→	<i>-Ŏ-</i>	→	sloveso I. třídy

Na základě infinitivní formy stanovujeme podtyp:

<i>nesti</i>	→	<i>nes-Ŏ-ti</i>	→	<i>-Ŏ-</i>	→	sloveso I.A a) třídy
<i>znati</i>	→	<i>zna-Ŏ-ti</i>	→	<i>-Ŏ-</i>	→	sloveso III.A a) třídy
<i>trŕpęti</i>	→	<i>trŕp-ę-ti</i>	→	<i>-ę-</i>	→	sloveso IV.B třídy
<i>minŏti</i>	→	<i>mi-nŏ-ti</i>	→	<i>-nŏ-</i>	→	sloveso II.B třídy (-nŏ- následuje po vokálu)
<i>pęti</i>	→	<i>pę-Ŏ-ti</i>	→	<i>-Ŏ-</i>	→	sloveso I.A třídy
<i>pešti</i>	→	<i>*pek-Ŏ-ti > pešti</i>	→	<i>-Ŏ-</i>	→	sloveso I.A třídy
<i>plakati</i>	→	<i>plak-a-ti</i>	→	<i>-a-</i>	→	III.B b) třídy